

Epidemiologiyanın digər elmlərlə əlaqəsi

Mövzu planı:

1. Epidemiologiyanın digər elmlərlə əlaqəsi
2. Epidemiologiyanın metodları
3. Xalq təsərrüfatının inkişafında və ölkənin müdafiəsində epidemiologiyanın əhəmiyyəti

Qeyd etmək lazımdır ki, epidemiologiya öz inkişafında digər tibb elmlərdən mikrobiologiya, parazitologiya, entomologiya, yoluxucu xəstəliklərin klinikası, immunologiya, gigiyena və b. ilə sıx surətdə bağlıdır. Mikrobioloji müayinə vasitəsilə yoluxucu xəstəliklərin qəti və düzgün diaqnozunu qoymaq mümkün olur ki, buda yoluxucu xəstəlikərə qarşı mübarizədə böyük rol oynayır. Bundan əlavə bakteriologiyanın köməyi ilə sağlam basılğəzdirənləri müəyyən etmək, suyun, yeyinti məhsullarının, epidemiyaların əmələ gəlməsində iştirakını aydınlaşdırmaq, yoluxucu xəstəliklərin yayılmasında heyvanların rolunu müəyyən etmək və s. mümkün olur.

Epidemiologiyanın gigiyena elmləri ilə əlaqəsində demək olar ki, sərhəd yoxdur. Bildiyimiz kimi su təhizatının, iaşə idarələrinin, kanalizasiyanın və s. vəziyyəti ilə gigiyena elmləri məşğul olur. Eyni zamanda bu qurğularda sanitariya qaydalarının pozulması epidemiyaların baş verməsinə səbəb olur. Odur ki, epidemioloq sanitar normativləri ilə tanış olmalıdır.

Epidemiologiya infeksiyon xəstəliklərin klinikası ilə demək olar ki, sıx bağlıdır. Belə ki, epidemioloq lazım gələrsə yoluxucu xəstəliyin diaqnozunu qoymalıdır, əks təqdirdə epidemiyalara qarşı mübarizə apara bilməz.

Müxtəlif patoloji amillərin (yorğunluq, soyuqlama, qızma, ac qalmaq) infeksiyon prosesin gedişinə, bu isə öz növbəsində epidemik prosesin gedişinə böyük təsir göstərir. Bu məsələləri aydınlaşdırmaq üçün patoloji fiziologiyanın əldə etdiyi nailiyyətlərdən istifadə etmək lazım gəlir.

İnsanın bir çox xəstəlikəri vardır ki, bunların törədiciləri müxtəlif bakteriyalar deyil, parazitlərdir. Məs: malyariya, leyşmanioz, qurd xəstəlikləri və s.

Ona görə də bu xəstəliklərin diaqnostikası və ona qarşı mübarizə tədbirlərinin aparılması üçün epidemioloq tibbi parazitologiyanı dərindən bilməlidir.

İnsan yoluxucu xəstəliklərin bir qisminə həşaratlar vasitəilə yoluxur. Həmin xəstəliklərə qarşı mübarizə isə tibbi entomologiya elminin köməyi ilə mümkündür.

Epidemiologiya bütün bu elmlərin məzmunlarından, onların üsullarından istifadə edərək infeksiyon xəstəliklərin əmələ gəlməsi və yayılması səbəblərini öyrənir, həm də onlara qarşı mübarizə və profilaktika tədbirləri hazırlayır və icra edir. Qeyd etmək lazımdır ki, epidemiologiyadan da həmin elm sahələrində geniş istifadə edilir.

Epidemiologiyanın metodları

Epidemiologiya elmi öz tədqiqatlarında, başqa sözlə desək epidemik prosesi öyrənmək, ona qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün bir çox metodlardan istifadə edir. Professor Qlaşenin aşağıdakı tədqiqat metodları təsvir edir:

1. **Tarixi-təsviri metod** – çox qədim metod olub tarix boyu baş vermiş olan epidemiyaların və ayrı-ayrı infeksiyon xəstəliklərinin təsviri metodlarını öyrənməklə, müxtəlif infeksiyon xəstəliklərinin baş verdiyi vaxtı, dövriliyini və s. müəyyən etmək olur. Bu metod köhnə müşahidələrlə yeni biliklər arasında körpü çəkməlidir.
2. **Tarixi –müqayisəli metod** – bu metod vasitəsi ilə infeksiyon xəstəliklərinin baş verməsinə və onun inkişafına səbəb olan amilləri müəyyən etmək olur. Məs: İnfeksiyon xəstəliklər kapitalizm quruluşu olan ölkələrdə varlı və yoxsul əhali qrupu arasında öyrəniləndikdə, xəstəliklərin inkişafında ictimai amilin həlledici rolu bütünlüklə aydınlaşır. Müxtəlif xalqlar arasında eyni tarixi bir dövrdə baş vermiş epidemiyaları öyrəndikdə bu yolla həmin ölkələrin iqlim şəraiti, fauna və s. təbii xüsusiyyətlərinin və eləcə də xalqın adət və ənənələrinin, ictimai quruluşun və s. xəstəliklərinin əmələ gəlməsi və yayılmasında tutduğu mövqeyi müəyyən etmək olur.

Epidemik proses mürəkkəb bir proses olduğu üçün onu tək-cə bir metodla öyrənmək qeyri-mümkündür. Ona görə də epidemik prosesi dərinləndirən elmi surətdə hərtərəfli öyrənmək üçün eyni zamanda bir neçə metoddan istifadə etmək lazım gəlir. Bu metodlara: **epidemioloji müayinə, tarixi, statistik, mikrobioloji, immunoloji, eksperimental metodları** aiddir. Bundan əlavə epidemiologiya ilə sıx əlaqədə olan bir sıra elmlərin də (biologiya, parazitologiya, coğrafiya və s.) metodlarından istifadə olunur.

Bütün bu saydığımız metodları kompleks epidemioloji metodlar adlandırırlar:

1. **Epidemioloji müayinə metodu** - epidemiologiyanın spesifik müayinə metodudur. Bu metoddan həm əhali arasında tək-tək infeksiyon xəstəlik hallarında, həmçinin epidemiyalar zamanı istifadə olunur. Məhz epidemioloji müayinə vasitəsi ilə infeksiyon xəstəliklərinin baş vermə səbəblərini aydınlaşdırmaq, infeksiyanın yayılmasında iştirak edən faktorları aşkara çıxarmaq və bu faktorların epidemik prosesin inkişafına təsirini müəyyənləşdirmək olur. Bu metodun ən mühüm cəhətlərindən biri də, alınmış nəticələrə görə infeksiyon xəstəliklərinin yayılmasının qarşısını almaq və ocağı ləğv etmək olur.
2. **Statistik metod** – bu metod başqa elmlərdə olduğu kimi epidemiologiyada da geniş istifadə olunur. Statistik metod müəyyən bir infeksiyon xəstəliyinin nə dərəcədə yayılması hallarında bu prosesə nəzarət yetirmək üçün lazım olan

xüsusi bir üsuldür. Toplanmış məlumatların statistik işlənməsi nəticəsində ərazi daxilində infeksiyon xəstəliklərin yayılması dərəcəsi və s. aydınlaşdırılır. Statistik müayinənin nəticələri rəqəmlərlə göstərilir və eyni zamanda müxtəlif statistik əmsallar, cədvəllər, diaqrammalar, əyriyə və s. şəkildə nümayiş etdirilir.

Təcrübədə ən çox xəstələnmə, ölüm və letallıq əmsalından geniş istifadə olunur. Hər hansı bir yaşayış yerinin əhalisinin infeksiyon xəstəliyə tutulma dərəcəsini müəyyən etmək üçün həmin xəstəliklə xəstələnmənin sayı, həmin yerin əhalisinin ümumi sayına nisbəti götürülür və beləliklə, xəstələnmə əmsalı alınmış olur. Bu əsasən 10.000 əhaliyə görə götürülür.

$$\text{Xəstələnmə əmsalı} = \frac{\text{xəstəliyin sayı}}{\text{əhalinin sayı}} \times 10.000 =$$

Əhalinin yoluxucu xəstəlikdən çəkmiş olduğu zərəri aydınlaşdırmaq üçün ölüm əmsalından istifadə olunur. Bu əmsal hesablanarkən əhali artımı nəzərə alınmalıdır.

$$\text{Ölüm əmsalı} = \frac{\text{önlərin sayı}}{\text{əhalinin ümumi sayı}} \times 100.000 =$$

İnfeksiyon xəstəliklərin statistikasında istifadə olunan 3-cü əmsal letallıq əmsalıdır. Bu əmsal xəstələnenlər üçün ölüm ehtimalını göstərir. Letallıq əmsalını almaq üçün xəstəlikdən önlərin sayı xəstəliklərin sayına bölünür və 100-ə vurulur.

$$\text{Letallıq əmsalı} = \frac{\text{xəstəliklərdən önlərin sayı}}{\text{xəstəliklərin sayı}} \times 100\% =$$

Mikrobioloji metod – epidemiologiyanın istifadə etdiyi metodlar içərisində bakterioloji metod çox geniş yayılan olub böyük epidemioloji əhəmiyyətə malikdir. Hal-hazırda bu metodun təkə infeksiyon xəstəliklərin diaqnozunu qoymaq üçün deyil, həmçinin törədicinin yoluxmuş orqanizmdən xarici mühitə düşməsi mexanizmini, törədicinin xarici mühitdə qalması müddətini, habelə törədicini gəzdirənliyi aşkara çıxarmaq məqsədilə və s. istifadə olunur. Ümumiyyətlə bu metodun köməyi ilə bir çox epidemioloji məsələlər aydınlaşdırılır.

İmmunoloji metod – hal-hazırda epidemiologiyada, immunoloji məsələlərin həllində bu metoddan istifadə olunur. Bu metodun köməyi ilə ayrı-ayrı infeksiyon xəstəliklərə qarşı olan əhalinin immunitetinin vəziyyəti öyrənilir, epidemik prosesin inkişafında immunoloji amillərin rolu aydınlaşdırılır. Seroloji tədqiqatlar vasitəsilə peyvənddən sonra immunitetin əmələ gəlməsi öyrənilir.

Entomoloji metod – bir çox infeksiyon xəstəliklərə yoluxmada həşaratlar iştirak etdiyi üçün belə xəstəliklərin yayılmasını öyrəndikdə entomologiyaya müraciət

etmək lazım gəlir. Belə ki, həşaratların biologiyasını bilmədən onun hansı xəstəliyi yaymasını aydınlaşdırmaq olmaz.

Eksperimental metod – Bu metoddan epidemiologiyada bəzi çətin məsələləri aydınlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Bunu üçün ayrı-ayrı yoluxucu xəstəliklərə qarşı həssas olan heyvanlar yoluxdurulur və onlar üzərində müşahidə aparılır. Hal-hazırda epidemioloji – təcrübi metoddan peyvəndlərin, qamma-qlobulinin, deratizasiya və dezinfeksiyada işlədilən preparatların effektivliyini yoxlamaq, ayrı-ayrı xəstəlik törədici şammların virulentliyini təyin etmək üçün istifadə olunur.

Xalq təsərrüfatının inkişafında və ölkənin müdafiəsində epidemiologiyanın əhəmiyyəti

Yoluxucu xəstəliklər insanların ümumi xəstəlikləri içərisində mühüm yer tutur. Bu xəstəliklərin yoluxucu xarakteri əlverişli şəraitdə əhalinin böyük bir hissəsinin əmək qabiliyyətinin itirməsinə səbəb olur. Bu isə özünü xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində geriliyin baş verməsi ilə göstərir. Habelə yoluxucu xəstəliklərdən sonra müəyyən % şəxslərdə çox pis ağırlaşmalar qalır. Bəzən belə şəxslər ömürlük olaraq əmək qabiliyyətini itirirlər. Məs: (polimielit, skarlatina, ensefalit, difteriya və s.)

Alim Qrolaşevski göstərir ki, 1987 –ci ilin siyahısına görə Rusiyada 300.000-ə qədər iki gözündən kor adam qeyd edilmişdi ki, bunlarında yarısından çoxunu çiçək, traxoma və süzənək xəstəlikəri keçirdikdən sonra kor olanlar təşkil edirdi. Jdanovun hesablamalarına görə 1957-ci ildə SSRİ-də baş verən qrip epidemiyası zamanı əhaliyə 2 milyard manat məbləğində pul əmək qabiliyyətini itirməyə görə verilmişdir.

Epidemik xəstəliklərin ölkənin müdafiə qüdrətinə də böyük təsiri vardır. Müharibələr tarixindən məlumdur ki, ordu içərisində infeksiyon xəstəliklər epidemiya şəklində yayılması onun məğlubiyyətinə səbəb olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, müharibələr zamanı yoluxucu xəstəliklərin yayılması üçün çoxlu şərait yaranmış olur. Belə ki, iqtisadi vəziyyətin pisləşməsi, əhalinin miqrasiyası, sanitar – gigiyenik qaydaların pozulması və s. buna misal ola bilər. Ona görə də infeksiyon xəstəliklərə qarşı mübarizə həmçinin ölkənin müdafiə qabiliyyətinin möhkəmlənməsi deməkdir.